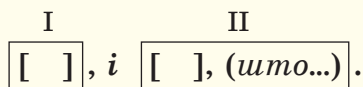

Складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак

§ 30. Паняцце пра складаны сказ з рознымі відамі сувязі частак

Складаны сказ з рознымі відамі сувязі частак — гэта сказ, які складаецца з трох і больш частак, звязаных паміж сабой рознымі відамі сувязі: злучальнай, падпарадкавальнай, бяззлучнікавай. Сувязь паміж часткамі такога сказа ўсведамляецца на лагічным, сэнсавым і граматычным узроўнях. Адна адзінкі сказа аб'ядноўваюцца ў своеасаблівыя сэнсавыя (логіка-структурныя) часткі (блокі). Напрыклад: ¹⁾Была восень з апошнімі днямі спакойнай нейкай красы, і ²⁾была ва ўсім незразумелая цярплівасць адзінокага лістка, і ³⁾што б'ўся на галінцы, не хочучы ці не могучы адарвацца і ўпасці (М. Стральцоў).

У гэтым сказе першая частка пабудавана як просты сказ. Другая і трэцяя часткі ўтвараюць складаназалежны сказ, звязаны з першай часткай пры дапамозе злучніка *і*. Такім чынам, гэта складаны сказ з рознымі відамі сувязі частак. Яго граматычныя часткі аб'яднаны злучальнай (з дапамогай злучніка *і*), а таксама падпарадкавальнай сувяззю (з дапамогай злучальнага слова *што*). У сказе выдзяляюцца дзве сэнсавыя часткі: першая пабудавана як просты сказ, другая — як складаназалежны сказ з даданай азначальнай часткай. Схема сказа:

Часткі складаных сказаў з рознымі відамі сувязі нагадваюць складаназлучаныя, складаназалежныя і бяззлучнікавыя складаныя сказы. Таму сродкамі сувязі ў складаных сказах з рознымі відамі сувязі частак з’яўляюцца:

- інтанацыя;
- злучальныя і падпарадкавальныя злучнікі (злучальныя словы).

199. Прачытайце тэкст з энцыклапедыі «Беларуская мова».

Тыпы складаных сказаў з рознымі відамі сувязі частак

Складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак падзяляюцца на **тры групы**:

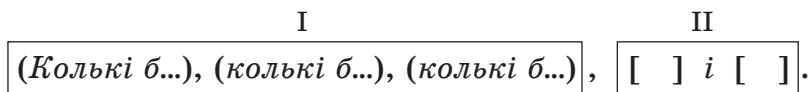
1) сказы, сэнсавыя часткі якіх звязаны пры дапамозе **злучальных злучнікаў**. Напрыклад: ¹⁾Яны [ласі] не чуюць завірухі, ²⁾ціш першабытная кругом, і ³⁾выстрал, ⁴⁾што ўдарыць глуха, ³⁾ім прагучыць, як летні гром (М. Танк).

¹⁾Ідуць касцы, ²⁾звіняць іх косы, ³⁾вітаюць іх буйныя росы, а ⁴⁾краскі ніжай гнуць галовы, пачуўшы косак звон сталёвы (Я. Колас).

2) сказы, сэнсавыя часткі якіх звязаны пры дапамозе **падпарадкавальных злучнікаў**. Напрыклад: ¹⁾Колькі б мы ні хадзілі па тваіх дарогах, ²⁾колькі б вёснаў ні сустракалі пад дахам тваіх нябёс, ³⁾колькі б разоў ні наталялі смагу твае ручаіны, ⁴⁾ніколі не здасца чэрствам твой хлеб і ⁵⁾ніколі не будзе скупаю рука твая, Бацькаўшына! (М. Лужанін).

3) Сказы, сэнсавыя часткі якіх звязаны пры дапамозе **бяззлучнікавай сувязі**. Напрыклад: ¹⁾Лісічак набраў каля сцежкі-вартухі,

2)што да хаты лісінай вяла; 3)падбярозавікаў — пад бярозай-шаптухай, 4)дзе капэла чмяліная пела-гула (М. Танк).

I	II
[], (што...);	[], (дзе...).

На якія групы падзяляюцца складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак? З дапамогай якіх сродкаў аб'ядноўваюцца сэнсавыя часткі ў складаных сказах з рознымі відамі сувязі частак?

Выпішыце сказы-прыклады да кожнай групы. Падкрэсліце граматычныя асновы. Пабудуйце схемы сказаў.

200. Прачытайце складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак. Вызначце ў гэтых сказах сэнсавыя (логіка-структурныя) часткі і сродкі іх сувязі.

1. Ён зірнуў на бацьку глыбокімі вачыма, яны былі цёмныя, амаль чорныя, і гэта сведчыла аб тым, што ён хвалюецца (*Б. Мікуліч*). 2. Хмара на гарадок найшла неспадзявана: свяціла нізкае сонца, і раптам у вокнах пацямнела (*І. Чыгрынаў*). 3. Любіць прызначана мне лёсам, я не памру, пакуль люблю (*А. Пісьмянкоў*). 4. Душою не крыві, бо чалавечы век усё ж кароткі, і водгуллем у кожнага ў крыві азвацца могуць прашчурны і продкі (*С. Грахоўскі*). 5. Не век, не два шукаем шлях да неба, хоць знаем: неба ў кожнага — сваё (*Т. Бондар*). 6. Вішні ды слівы ўжо адцвіталі, але яблыні абсыпаліся самай квеценню, ад якой ноч, здавалася, спачывала ў святле пражытага дня (*В. Карамзаў*).

201. Спішыце сказы, расстаўляючы знакі прыпынку. Суаднясіце сказы з прапанаванымі схемамі.

1. Хлопец гаварыў і голас яго зрываўся на дзіцячы крык у якім чуліся крыўда боль растаптаных мар спадзяванняў (*М. Лынькоў*). 2. І пытаўся я ў сябе няўжо тады стагоддзі назад мае малапісьменныя продкі ведалі і разумелі што без Радзімы жыццё іх страціць сэнс і яны тут жа знікнуць бяследна растварацца ў свеце белым? (*В. Гігевіч*). 3. На дварэ ідзе сумны дождж і дарогі раскіслі рухацца па іх цяжка (*К. Чорны*). 4. Утульнасці тут было небагата дзьмула з вокнаў дым

не хацеў ісці ў комін і расплываючыся пад нізкай столлю выядаў вочы але ўсё гэта здалося ім раем пасля той непагадзі ад якой яны схаваліся сюды (*В. Быкаў*).

а) $\overset{\text{I}}{[\quad] : [\quad], [\quad]}$, але $\overset{\text{II}}{[\quad], (ад\ якой\dots)}$.

б) $\overset{\text{I}}{[\quad]}$, і $\overset{\text{II}}{[\quad], (у\ якім\dots)}$.

в) $\overset{\text{I}}{[\quad]} : \overset{\text{II}}{[\quad], (што\dots) і (\quad)}$?

г) $\overset{\text{I}}{[\quad]}$, і $\overset{\text{II}}{[\quad], [\quad]}$.

202. Спішыце складаня сказы з рознымі відамі сувязі частак, устаўляючы прапушчаныя літары і расстаўляючы знакі прыпынку. Вызначце віды сувязі паміж сэнсавымі часткамі ў сказах. Пабудуйце схемы сказаў.

1. Аселі шэрыя сумёты ляціць да долу мя..і снег а я стаю на раздарожжы ў сэрца цень тр..вожны лёг (*У. Хадыка*). 2. Віцебск сярод беларускіх гарадоў найбольш вядомы ў свеце тут нарадзіўся Марк Шагал пакінуўшы родныя м..сціны ён заставаўся верным ім і ўсё жы..ё ствараў свой чароўны Віцебск у сін.. небе якога лунаюць закаханыя (*Л. Камінская*). 3. Задр..млю і можа зноў прысніцца што прынесла з поплава сюды вечна маладая чараўніца прыгаршчы гаючае вады (*С. Грахоўскі*). 4. З гадамі душа цішэе лагоднее супакойваецца але не засынае яна як і раней шукае радасці і ведае ўжо што хоча іменна яе (*М. Стральцоў*).

203. Спішыце сказы, устаўляючы прапушчаныя літары і расстаўляючы знакі прыпынку.

1. Па кутах кладуцца цені за акном робіцца ўраз цёмна і маленькія фігуркі знікаюць (*Э. Самуйлёнак*). 2. Грама..ства якое кідае каме..е ў сваіх паэтаў хворае такое грама..ства трэба неадкладна л..чыць (*Я. Сінакоў*). 3. Дарэмна ловіце вы ў сетку матылька каб лепей крылы разгледзець ударыўшы самне іх сець і яркі пыл сатрэ

н..спрытная рука (М. Багдановіч). 4. Дарма пра песню пытацца ў глухога дарма пра сонца пытацца ў сл..пога і пра..ды шукаць у таго хто н..чога ані сц..блінкi ні дрэўца малога не пасадзіў за свой век (М. Танк). 5. Ла..чыць і лечыць чалавечую душу часіна згоды ў прыродзе але найлепшая згода для чалавека згода з самім сабой са сваім сумле..ем якое даражэйшае за грошы^{сн} (М. Стральцоў).

204. Спішыце сказы, расстаўляючы знакі прыпынку. Пабудуйце схемы сказаў.

1. Любоў і праўда вечныя святыні да ісціны надзейныя ключы яны дарогу да душы адчыняць каб дабрынёю злосць перамагчы (С. Грахоўскі). 2. Адшумеў лістапад адзвінелі дажджы і зіма панагнала пякучых вятроў (П. Панчанка). 3. Вечар быў млосны дзённая спёка ўжо сышла але ў паветры яшчэ патыхала духменем (І. Мележ). 4. Уздымацца дрэву маладому мацнець праз лета і зіму. І захаваць не проста звесткі а запавет на ўсе часы тады выстойваюць падлескі калі выстойваюць лясы (А. Разанаў).

Зрабіце сінтаксічны разбор двух складаных сказаў з рознымі відамі сувязі частак (на выбар, карыстаючыся парадкам і ўзорам разбору, змешчаным у Дадатку, с. 206).

§ 31. Знакі прыпынку паміж часткамі ў складаных сказах з рознымі відамі сувязі частак

У складаных сказах з рознымі відамі сувязі на мяжы сэнсавых (логіка-структурных) частак ставяцца тыя ж знакі прыпынку, што і ў складаназлучаных, складаназалежных і бяззлучнікавых складаных сказах: *коска, кропка з коскай, працяжнік, двукроп'е*.

Коска не ставіцца паміж дзвюма сэнсавымі часткамі, звязанымі *спалучальнымі злучнікамі і, ды* (у значэнні *і*), калі:

1) у сказе ёсць **агульная даданая частка**. Напрыклад: *Ужо сонца праглядала праз вяршаліны хвой і пачынала адчувацца гарачыня летняга дня, калі настайнікі падышлі да ракі* (Я. Колас);

2) у сказе ёсць агульная частка. Напрыклад: *Мяццовасць была невясёлая: навокал раскінулася дрыгва ды моклі панурыя лясы* (Я. Колас).

Коска не ставіцца пры збегу злучальнага і падпарадкавальнага злучнікаў, калі:

1) пасля даданай часткі сказа ёсць другая частка падпарадкавальнага злучніка. Напрыклад: *Прышлося даказаць усім, што ён дарослы чалавек, і калі нехта сумняваўся ў гэтым, то ён глыбока памыляўся*;

2) злучальны злучнік адносіцца да даданай часткі, а не да галоўнай. Напрыклад: *Ён міжвольна адступіў, а калі потым спахпіўся, было позна. У такіх сказах пропуск даданай часткі прыводзіць да скажэння сэнсу.*

Заўвага. Калі злучальны злучнік адносіцца да галоўнай часткі, то **коска** ставіцца: *Пот заліваў вочы, але, каб не выдаць сваёй слабасці, хлопец не кідаў вёслаў* (І. Шамякін). Пропуск даданай часткі ў гэтым выпадку не парушае сэнсу сказа.

205. Прачытайце тэкст. Вусна вызначце тып складаных сказаў. Выпішыце сказы з рознымі відамі сувязі частак. Пабудуйце іх схемы.

За дубамі іскрылася **тысячамі** сонцаў даўгаватае люстра ракі. Самой ракі не відаць: у незапомныя часы яна **адступіла** ад лесу на добры кіламетр.

Лес тут не роўны, ён перарэзаны раўчукамі, канавамі, берагі якіх зараслі **лазняком**. На ўзгорках стаяць дубы, а ў зарэчнай далечы сінее лес, злева з-за хмызнякоў выглядаюць стрэхі хат.

Цудоўны бор — сасна ў сасну — абступаў **невялікую** паляну. Злева, бліжэй да ручая, што **аддзяляў** лес ад лугу, сосны саступалі месца **дубам-асілкам**, якіх нямнога засталася ў нашых лясах.

Кірыл лёг на спіну, палажыўшы рукі пад галаву, і доўга ўглядаўся ў лісце дуба.^{сн} У гушчары **церушылі** мохам нейкія птушкі, але ён не мог убачыць іх і толькі **здагадваўся**, што гэта сініцы (*Паводле І. Шамякіна*).

- Вызначце арфаграмы ў выдзеленых словах, растлумачце іх правапіс.

206. Спішыце, устаўляючы прапушчаныя літары, раскрываючы дужкі і расстаўляючы знакі прыпынку. Пабудуйце схемы сказаў.

1. Усё неба аблажыла шыязая мутная хмара мерна гойдаліся в..ршаліны елак лес у..трывожана гудзеў^с і першыя кроплі даждж.. чырканулі паветра (*В. Быкаў*). 2. Ран..шняя со..ца што чырваніла хвойнік (*у*)гары яшчэ не магло прабіцца (*да*)нізу зямлі і на рэдкай траве трымалася раса а на пяск.. значыліся вільготныя ц..мनावатыя плямы (*І. Мележ*). 3. Трэба было а..пачыць але Іван а..чуваў што калі ўпадзе ў снег то напэўна болей не ўстане (*В. Быкаў*). 4. Ён зноў усм..хнуўся і ў гэтай усмешц.. я ўбачыў законную гордасць гаспадара якому хораша што вось і ёсць ужо чым пахваліцца (*Я. Брыль*). 5. Дзе вечная пустака была там горад паўстаў і расце а стужкай чыгунка лягла дзе ўчора стаяў лес яшчэ (*Я. Купала*). 6. З..мля яшчэ песцілася ў сонным змроку вясенняй ночы а неба ледзь-ледзь пачынала св..тлець на ўсходзе зорамі калі маладыя настаўнікі выходзілі з Панямоні (*Я. Колас*).

- У 2-м сказе назавіце ўсе часціны мовы.

207. З наступных сказаў, ужываючы патрэбныя віды сувязі, утварыце і запішыце розныя тыпы складаных сказаў. Вусна пракаменціруйце іх будову.

1. Сцёпка ўважліва разглядаў малюнкi. Цётка Марына падышла паглядзець на іх. Яны ёй вельмі спадабаліся. 2. Няма лясоў. Там пяскі разносяцца ветрам. Гіне ўраджай ад сухавеяў. 3. Вецер пасвістваў за акном. Чуваць быў шоргат бярозавых галін. Галіны дакраналіся адна да адной у цемры. 4. Толькі пачынала днець. Дождж сціх. Кроплі доўга сцякалі з дрэў і булькалі ў лужынах. 5. Апошнія дні стаяла цёплае надвор'е. Прайшлі не па-асенняму густыя дажджы. Снег сагнала дарэшты.

У з о р. Сцёпка ўважліва разглядаў малюнкi, і цётка Марына падышла паглядзець на іх, бо яны ёй вельмі спадабаліся. Гэта *складаны сказ з рознымі відамі сувязі частак*. У ім дзве логіка-структурныя часткі. Першая частка пабудавана як просты сказ, другая — як складаназалежны. Сродкам сувязі паміж логіка-структурнымі часткамі з'яўляецца злучальны злучнік *і*.

208. Прачытайце тэкст. Спішыце, устаўляючы прапушчаныя літары і расстаўляючы знакі прыпынку.

Лета

В..сна н..прыкметна пера..шла ў лета.

Дні паплылі над з..млэй светлыя сон..чныя поўныя н..злічоных пахаў травы і кветак. Адагрэтая за в..сну з..мля наб..рала сіл і з..лянiна на ёй расла і шыр..лася з такой хуткасцю што калі прыслухацца ўважліва дык пачу..ш як выпроставаюцца і ц..гнуцца каліўцы ўгору і шасцяць і п..рашэптваюцца. Жыта вы..шла ў трубку і месцамі на ім з'явіліся пя..чотныя каласкі з прыўзнятымі вусікамі. Заз..лянелі ячмень і авёс пусціла пш..ніца шырокія пярэсткі загусцеў лён. І калі ўзн..кае ветр..к ён чапляецца за збажыну і гуляе ў ёй і песціцца а поле здалёк у такі час нагадвае мора што злёгка хвалю..цца і п..раліваецца то светла-з..лёненымі то цёмна-сінімі фарбамі.

Усяму жывому з..мля дор..ць шчодрасць. Зап..рэсілі р..зна-кал..ровыя краскі на пожнях расце збаж..на а поруч з ёй вылазіць лапушысты асот ра..кiдвае галінкі свiрэпка змешва..цца з жытн..й і пш..нічнай рун..ю пырнік выцягваецца над суседз..мі iглісты хвошч. Кожнае кал..ўца iмкнецца ўхапіць больш св..тла і ц..плыні (Паводле Т. Хадкевіча).

Вусна перабудуйце 1-2 сказы з рознымі відамі сувязі частак у простыя сказы.

Пабудуйце схему складанага сказа з рознымі відамі сувязі частак (на выбар).

Раскажыце, наколькі цікава вам чытаць апісанні прыроды ў мастацкіх творах. Чаму?

- Растворыце правапіс складаных прыметнікаў.

209. Складзіце складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак, якія адпавядалі б наступным схемам.

1. $\overset{\text{I}}{[\quad]}$, і $\overset{\text{II}}{[\quad]}$, (бо...).

3. $\overset{\text{I}}{[\quad]}$, $\overset{\text{II}}{[\quad]}$, і $\overset{\text{III}}{[\quad]}$.

2. $\overset{\text{I}}{[\quad]}$, (што...), але $\overset{\text{II}}{[\quad]}$, (што...).

4. $\overset{\text{I}}{[\quad]}$, і $\overset{\text{II}}{[\quad]}$, (калі...).

210. Прачытайце сказы, вызначце іх граматычныя асновы. Раствлумачце паста-ноўку знакаў прыпынку. Пабудуйце схемы сказаў.

1. Я чакаю, чакаю вясну, нібы вязень чакае свабоду, уваскрэсне, прачнецца ад сну гэты цуд невымоўны — прырода. 2. Яшчэ буяе зеляніна, і ліст сям-там пазалацеў, ужо зардзелася рабіна, і верас у бары цвіце. 3. Я зіму па-дзіцячы люблю, калі зоркі на снезе і ў небе і сняжынкі цалуюць зямлю. 4. Цвіце тут столькі розных кветак, каб цешыць вока чалавека, і травы лекавыя ўсе блішчаць у ранішняй расе. 5. Па летніх кветках не сумую: у кожнай з’явы ёсць свой час, старанна восень падсумуе, хто і які зрабіў запас (*В. Шпакевіч*).

211. Прачытайце тэкст. Раскажыце пра вывучэнне беларускай мовы ў свеце. Раствлумачце прычыны папулярнасці беларускай мовы ў замежжы.

На сённяшні дзень выхадцы з Беларусі пражываюць больш чым у 72 краінах. У 25 з іх дзейнічае больш за 220 зарэгістраваных грамадскіх арганізацый і структур беларускай дыяспары. Беларуская мова ў замежных краінах мае два асноўныя аспекты выкарыстання: прыкладны — ствараюцца шматлікія падручнікі па беларускай мове для вучняў і студэнтаў, выдаюцца вучэбныя граматыкі і слоўнікі; навукова-даследчы* — беларуская мова выступае як аб’ект навуковага вывучэння.

Так, у Расіі створана амаль 60 грамадскіх беларускіх арганізацый, выдаюцца бюлетэні: «Шляхам Скарыны» (у Маскве) і «Маланка» (у Іркуцку). Многія расійскія навукоўцы даследуюць актуальныя пытанні беларускай мовы.

У Вялікабрытаніі галоўнымі цэнтрамі навукова-культурнага жыцця беларусаў сталі Беларуская бібліятэка і музей імя Ф. Скарыны, Англа-беларускае таварыства. Яны арганізуюць і праводзяць разнастайныя семінары, навуковыя канферэнцыі, выстаўкі і інш.

З 1996 года беларуская мова выкладаецца ў Славакіі. З дапамогай беларускіх выкладчыкаў, што працуюць у славацкіх універсітэтах, выдадзены дапаможнікі для студэнтаў, якія вывучаюць беларускую мову.

Выкладанне^{сл} беларускай мовы, друкаванне часопісаў^м, газет, кніг, трансляцыя беларускамоўных^{сл} радыё- і тэлеперадач ажыццяў-

ляецца^м і ў іншых краінах свету: Бельгіі, Францыі, Іспаніі, Аргенціне і інш. (*Паводле П. Міхайлава*).

Перабудуйце выдзеленыя сказы ў складаны сказ з рознымі відамі сувязі частак. Зрабіце яго сінтаксічны разбор (гл. Дадатак, с. 206).

- Зрабіце вусны марфалагічны разбор ужытых у тэксце лічэбнікаў.

212. Спішыце сказы, расстаўляючы патрэбныя знакі прыпынку. Зрабіце вусны сінтаксічны разбор сказаў (гл. Дадатак, с. 206).

1. Падчас і па чужых краях журуся а хопіць і куточка Беларусі каб цэлы век свой да яе ісці (*Н. Мацяш*). 2. Нас б'е па сэрцах паскарэнне сціскаюцца прастора час а матчынай зямлі карэнне ніколі не адпусціць нас (*П. Панчанка*). 3. Час робіць вялікім тое што некалі здавалася не вартым увагі але той жа час нярэдка робіць звычайным будзённым і непрыкметным тое што яшчэ зусім нядаўна лічылася вялікім і было ва ўсіх навідавоку (*Я. Сіпакоў*).

Устанавіце адпаведнасць паміж сказамі і схемамі.

а) $\overset{\text{I}}{[\quad]}, (\text{што...})$, *але* $\overset{\text{II}}{[\quad]}, (\text{што...})$.

б) $\overset{\text{I}}{[\quad]}, [\quad]$, *а* $\overset{\text{II}}{[\quad]}$.

в) $\overset{\text{I}}{[\quad]}$, *а* $\overset{\text{II}}{[\quad]}, (\text{каб...})$.

213. Прачытайце тэкст.

Афіцыйны (афіцыйна-дзелавы, афіцыйна-справавы) стыль рэалізуецца ў розных дакументах. Дакументамі (ад лац. *documentum* — ' доказы', 'сведчанне') называюцца адпаведным чынам складзеныя, падпісаныя і засведчаныя дзелавыя паперы, якімі афармляюцца розныя гаспадарчыя аперацыі, прававыя адносіны і дзеянні юрыдычных асоб і грамадзян. Дакумент складаецца па пэўнай стандартнай форме. Існаванне адпаведных форм для разнастайных дакументаў — істотны фактар эфектыўнасці справаводства.

Па ступені рэгламентаванасці (у адпаведнасці з устаноўленымі правіламі) дакументы падзяляюцца на тры групы:

1) дакументы, якія павінны дакладна адпавядаць прынятаму стандарту, бо ў іншым выпадку яны не будуць мець юрыдычнай сілы (*пашпарт, дыплом, пасведчанне* і інш.). Гэтыя дакументы рыхтуюцца друкаваным спосабам, а той, хто выпісвае канкрэтны дакумент, павінен толькі ўнесці ў яго патрэбную інфармацыю;

2) дакументы, што афармляюцца паводле ўстаноўленай формы (*даведка, заява, дагавор, даверанасць, квітанцыя* і інш.);

3) дакументы, якія маюць грамадска замацаваны агульны прынцып укладання, а моўныя сродкі і форма выкладу ў пэўнай ступені адвольныя (*характарыстыка, рэкамендацыя, дзелавыя паперы* і інш.).

Асабістыя дакументы часцей за ўсё сустракаюцца ў нашым жыцці. Да асабістых дакументаў адносяцца *заява, аўтабіяграфія, распіска, даверанасць, характарыстыка* і інш. (*А. Губкіна*).

Якім чынам рэалізуецца афіцыйны стыль? Якія паперы называюцца дакументамі? Чаму для разнастайных дакументаў існуюць стандартныя формы? Ці звязана гэта са стратай індывідуальнага стылю таго, хто стварае дакумент?

На якія групы падзяляюцца дакументы? Якія дакументы адносяцца да асабістых?

Падбярэце сінонімы да слова *асабісты*.

Растлумачце розніцу ў значэннях слоў *асобы, асаблівы, асобны*.

214. Прачытайце тэкст.

Аўтабіяграфія — гэта апісанне свайго жыцця (ад грэч. *autos* — ‘сам’; *bios* — ‘жыццё’; *grápho* — ‘пішу’). Аўтабіяграфія пішацца ад першай асобы, у ёй паведамляецца афіцыйная інфармацыя пра жыццёвы шлях чалавека.

Структура аўтабіяграфіі

1. Прозвішча, імя, імя па бацьку.
2. Дата нараджэння.
3. Сям’я. Занятак бацькоў.
4. Калі і дзе закончана ўстанова адукацыі.
5. Асноўнае з працоўнай і грамадскай дзейнасці.
6. Занятак таго, хто піша аўтабіяграфію, на момант напісання дакумента.
7. Дата і подпіс.

Узор аўтабіяграфіі

Аўтабіяграфія

Я, Іванова Таццяна Уладзіміраўна, нарадзілася 14 лютага 1992 года ў Мінску. Бацька — Іваноў Уладзімір Пятровіч — настаўнік фізікі ва ўстанове адукацыі «Гімназія № 23 г. Мінска». Маці — Іванова Анастасія Анатольеўна — медыцынская сястра Мінскага абласнога кардыялагічнага дыспансера.

У 1998 годзе паступіла ў першы клас сярэдняй школы № 2 г. Мінска, якую закончыла ў 2009 годзе. У гэтым жа годзе паступіла ў Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэцкае навуковае цэнтра па юрыдычных навуках на юрыдычны факультэт, які закончыла ў 2014 годзе. Пасля заканчэння ўніверсітэта працую юрысконсультам на Мінскім аўтамабільным заводзе. Не замужам.

28.08.2018

Іванова Т. У.

215. Прачытайце тэкст. Ці раскрываюцца ў біяграфіі рысы характару, звычкі, схільнасці, абставіны жыцця? Чаму?

Янкоўскі Фёдар Міхайлавіч

Нарадзіўся Фёдар Міхайлавіч Янкоўскі 21 верасня 1918 года ў вёсцы Клетнае Глускага раёна Магілёўскай вобласці ў сялянскай сям’і. Скончыўшы пачатковую школу ў родным Клетным, затым сямігодку, паступіў у Рагачоўскі педагагічны тэхнікум. Пасля яго заканчэння працаваў настаўнікам пачатковай школы ў Мінскім раёне.

Калі пачалася савецка-фінская вайна, быў прызваны ў армію. Ф. М. Янкоўскі ўдзельнічаў у баях, у адным з іх ён атрымаў цяжкае раненне. Доўга лячыўся ў шпіталях, потым па інваліднасці дэмабілізаваўся і вярнуўся на месца ранейшай працы.

У час Вялікай Айчыннай вайны быў у партызанах, дзе ўзначальваў разведку партызанскага атрада «Грозны», што дзейнічаў паблізу Мінска, зноў быў цяжка паранены.

Пасля вайны выкладчыцкую дзейнасць Ф. М. Янкоўскі спалучаў з даследчыцкай, якая была шматграннай і плённай. Большасць навуковых публікацый (а іх каля трохсот) прысвечана народнай

мове, асаблівасці якой ён вывучаў усё жыццё, не пераставаў дзівіцца багаццю і арыгінальнасці беларускага слова.

Ф. М. Янкоўскі заўсёды клапаціўся аб падрыхтоўцы маладых мовазнаўцаў-даследчыкаў, пад яго кіраўніцтвам напісана і паспяхова абаронена 16 кандыдацкіх дысертацый (*Г. Германовіч*).

Знайдзіце ў тэксце складаныя сказы. Вусна ахарактарызуйце іх будову.

216. Прачытайце ацэнку зробленага для беларускай лінгвістыкі вучоным Ф. М. Янкоўскім. Ці можа гэта інфармацыя быць змешчана ў аўтабіяграфіі? Чаму?

Фёдар Міхайлавіч Янкоўскі прайшоў **нямала** цяжкіх і складаных дарог, зведаў **непамерныя** страты родных, блізкіх сяброў, голад і холад, нястачы. Ён знайшоў^c у сабе сілы вытрымаць усё, збярог у сэрцы любасць* да роднага беларускага слова, вернасць свайму народу, адданасць любімай справе, духоўную чысціню і далікатнасць, мужнасць. І гэтая мужнасць — ад роднай зямлі, ад бацькоўскага парога, бацькоўскага полымя, перад якім ён даў **адзіную** на ўсё жыццё **клятву-присягу**: «На **світанні** ці **змярканні**, **золкаю** ці **ветранаю ноччу**, **хмурным** ці **сонечным днём** — заўсёды і ўсюды **жыццё** маё будзе не дзеля кавалка хлеба, найгалоўнейшае, ад чаго не **адступлюся**, хоць апынуся ці ў акопах, ці ў шпіталі, хоць буду халодны ці галодны, — маё роднае слова, родная натура вялікага краю, родная Беларусь. Вы — мая радасць і ўдеха, вы — мая скруха і боль, вы — маё шчасце і жыццё!» Гэтай клятве Фёдар Міхайлавіч застаўся верны да самых апошніх дзён. Вучоны-лінгвіст з сусветным імемем, настаўнік і пісьменнік — усё гэта пра Фёдара Міхайлавіча (*Н. Гаўрош*).

Письмова перадайце змест прыведзенай у тэксце інфармацыі з дапамогай складанага сказа з рознымі відамі сувязі частак.

- Растлумачце арфаграмы ў выдзеленых словах.

217. Запішыце тэкст па-беларуску.

В канцелярском делопроизводстве автобиографией называется жизнеописание какого-либо лица, которое составлено им самим в виде документа, являющегося составной частью личного дела. Автобиография может использоваться при составлении психологической

характеристики работника, изучения его жизненного пути и личностных качеств. Стил ь изложения, акценты на тех или иных сторонах жизни помогают судить о различных психологических особенностях человека. Главным достоинством автобиографии являются основные факты трудовой и общественной деятельности, позволяющие представить и оценить жизненный путь человека. Поэтому автобиографию нередко используют в процессе отбора кадров (*Н. Гольцова*).

218. Прачытайце тэкст. Да якога стылю ён адносіцца? Прывядзіце прыклады моўных сродкаў, характэрных для гэтага стылю.

Электронны слоўнік — аўтаматызаваная сістэма інтэлектуальнага прызначэння з сабранымі і пэўным чынам спарадкаванымі лінгвістычнымі данымі. Электронны слоўнік пабудаваны як база даных са слоўнікавымі артыкуламі. Выкарыстанне камп'ютарнага інструментарыю дазваляе хутка знаходзіць патрэбнае слова.

У параўнанні з традыцыйнымі слоўнікамі электронныя прадукты маюць наступныя перавагі: шырокія зместавыя магчымасці слоўнікавага артыкула; магчымасць **фільтрацыі** прыярытэтнай і другаснай інфармацыі ў слоўнікавым артыкуле; выкарыстанне разнастайных лінгвістычных тэхналогій доступу да зместу слоўніка.

Адрозніваюць анлайн-слоўнікі, праграмныя слоўнікі, анлайн-праграмныя слоўнікі.

Анлайн-слоўнікі — разнавіднасць электронных слоўнікаў, якія функцыянуюць ва ўмовах інтэрнэт-доступу. Да гэтага тыпу адносяць Вікіслоўнік, Lingvo, Мульцітран, FreeOnlineTranslators і інш. Электронны Тлумачальны слоўнік беларускай мовы (rv-blr.com/dictionary/explanatory) змяшчае каля 37 000 адзінак і працуе ў двух функцыянальных рэжымах: 1) тлумачэнне значэння слова з рээстра*; 2) тлумачэнне слова, ужытага ў кантэксце. У інтэрнэт-прасторы размешчаны электронны корпус беларускай мовы (bnkorpus.info).

Праграмныя слоўнікі — разнавіднасць электронных слоўнікаў, якія інсталююцца* на персанальны камп'ютар або захоўваюцца ў выглядзе спецыяльных электронных дакументаў. Да такіх слоўнікаў належаць праект ArfaBel — беларускі праграмны слоўнік для праверкі арфаграфіі беларускамоўных тэкстаў, электронны слоўнік

«Назвы азёр Беларусі» С. Шахоўскай (2014), «Беларускі камп’ютарны слоўнік» і інш.

Анлайн-праграмныя слоўнікі — від электронных слоўнікаў, спецыялізаваныя праграмы машыннага перакладу слоў, словазлучэнняў, сказаў, html-старонак, ini-файлаў праграм, праграмных інтэрфейсаў*. Найбольш запатрабаваным слоўнікам гэтага тыпу з’яўляецца «Белазар». Да яго асноўных магчымасцей адносяцца пераклад тэксту, аўтаматызацыя працэсу перакладу (чарнавы пераклад з варыянтамі перакладу некаторых слоў і з абазначанымі неперакладзенымі словамі і словамі з магчымымі памылкамі), аўтаматычнае пераключэнне раскладкі клавiятуры (*Паводле Д. Дзятко*).

Раскажыце пра перавагі і недахопы (у параўнанні з традыцыйнымі выданнямі) анлайн-слоўнікаў, праграмных і анлайн-праграмных слоўнікаў.

Складзіце і запішыце складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак пра змест і асаблівасці электронных слоўнікаў.

219. Прачытайце тэкст. Падбярыце загаловак.

Выпішыце з тэксту просты, складаназалежны і складаны сказ з рознымі відамі сувязі частак.

Заява адносіцца да асабістых дакументаў, яе пішуць у тым выпадку, калі афіцыйна звяртаюцца да службовай асобы, ва ўстанову, грамадскую арганізацыю і інш. У заяве звычайна просяць прыняць на вучобу, на працу (перавесці ў іншы аддзел, звольніць і інш.), вырашыць пэўнае пытанне (адпусціць з заняткаў, дазволіць пакарыстацца пэўным прадметам і інш.). Афармляець заяву, як і ўсе афіцыйныя паперы, трэба дакладна. Калі да заявы прыкладаюцца дакументы (даведкі, пасведчанні, рэкамендацыі, акты і інш.), іх пералічваюць у канцы асноўнага тэксту.

Заява складаецца з наступных структурных частак:

найменне адрасата;

найменне дакумента;

дата;

фармулёўка просьбы (скаргі, прапановы) з кароткай, але вычарпальнай аргументацыяй;

найменне адрасанта (заяўніка);

подпіс.

Заява
03.02.2020

Дырэктару сярэдняй
школы № 16 г. Полацка
Зімніцкай І. А.
вучаніцы 11 «А» класа
Кісялёвай Ганны

Прашу дазволіць мне ўдзельнічаць у рэспубліканскім конкурсе работ даследчага характару вучняў па вучэбным прадмеце «Беларуская мова». Конкурс адбудзецца 28.02.2020.

Г. Кісялёва

220. Напішыце заяву на імя дырэктара ўстановы адукацыі з актуальнай для вас просьбай (напрыклад, прыняць у 10-ы клас, дазволіць удзельнічаць у абласной алімпіядзе, спартыўных мерапрыемствах і інш.).

221. Спішыце сказы, расстаўляючы знакі прыпынку. Пабудуйце схемы сказаў.

1. Я крочыў да школы а шпак усё працягваў выспеўваць радасць і хвалу восеньскаму сонцу якое шчодро дарыла апошняе цяпло (*Л. Валасюк*). 2. Вялікая любасць да паэзіі адчуваецца на кожнай старонцы гэтай кнігі а за празрыстасцю думкі адчуваеш як многа папрацавала тут таленавітая рука перакладчыка (*М. Лужанін*). 3. Ірына заўсёды дапамагала дарослым і калі яе прасілі паглядзець за меншымі дзецьмі ахвотна згаджалася. 4. Лес выглядаў панурым але калі свяціла сонца ён нібы ажываў. 5. Дзеці радаваліся вольным дням і дарослыя маглі крыху адпачыць калі нарэшце наступілі зімовыя канікулы.

Праверце правільнасць выканання задання з дапамогай інфармацыі, размешчанай у рубрыцы «Знакі прыпынку паміж часткамі ў складаных сказах з рознымі відамі сувязі частак».

222. Прачытайце тэкст. Ці карыстаецеся вы сацыяльным сецівам? Наколькі важнай вам бачыцца праблема, паднятая ў артыкуле? Якіх правіл інфармацыйнай бяспекі прытрымліваецеся вы, якія правілы ігнаруеце?

Информационная безопасность в социальных сетях

Как известно, социальная сеть — это веб-сайт, который позволяет пользователям общаться друг с другом посредством размещения информации, комментариев, сообщений, изображений, видеороликов и т. п. Однако регистрация аккаунта и ввод личных данных требуют осторожности и соблюдения правил информационной безопасности. Необходимо придерживаться этих правил.

1. Контролируй информацию о себе, которая попадает в социальную сеть. Всё, что ты выкладываешь в Интернете, может прочитать любой посторонний человек — в результате информация о тебе становится общедоступной. Не следует размещать в социальной сети свой домашний адрес, номер домашнего и сотового телефонов. Не стоит демонстрировать в сети фотографии, которые впоследствии могут поставить тебя в неловкое, смешное положение.

2. Установи ограничения доступа к твоей странице. Чтобы ограничить возможность чужих людей просматривать информацию на твоей странице, необходимо установить настройки приватности — это предотвратит распространение личной информации посторонним лицам. Слово *приватность* (от лат. *privatus* — ‘частный’) буквально означает *частность, закрытость, неофициальность, секретность*.

3. Не переходи из социальной сети по подозрительным ссылкам и не соглашайся на предложения установить программы-дополнения, расширяющие возможности социальной сети. С осторожностью необходимо относиться к сайтам, которые требуют повторного входа на твою личную страницу, то есть ввода логина и пароля. Перед тем как вводить свои логин и пароль, необходимо внимательно посмотреть на электронный адрес сайта и сравнить его с настоящим адресом социальной сети: как известно, существуют сайты-двойники.

4. Относись с осторожностью к новым интернет-знакомствам. Нужно всегда помнить: виртуальный друг должен оставаться виртуальным, необходимо время, чтобы убедиться в искренности намерений новых виртуальных знакомых.

5. Не оскорбляй других и не терпи оскорбления сам. Если кто-то присылает тебе в социальной сети оскорбления, лучший выход из ситуации — проигнорировать хулигана, заблокировать ему доступ к твоей странице или написать на него жалобу администрации сайта. В любой социальной сети есть специальная кнопка «Пожаловаться», нажав на которую, ты можешь кратко описать суть проблемы и отправить сообщение администратору сайта. Оставайся вежливым и не оскорбляй других пользователей, иначе жалобу могут написать на тебя самого (*По Н. Гендиной*).

Знайдзіце ў тэксце складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак, запішыце іх на беларускай мове. Падкрэсліце граматычныя асновы ў кожнай частцы, вызначце від сувязі паміж часткамі ў складаных сказах.

223. Раскажыце, што азначаюць словы *анатацыя, энцыклапедыя, тэрмін, рэд-калегія, мовазнаўства, артыкул*. Пазнаёмцеся з анатацыяй на адно з новых выданняў па беларускай мове.

Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў: у 12 тамах. Том 7. Беларуская мова / рэдкал.: У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.]. — Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2017. — 496 с.

Сёмы том энцыклапедыі ўключае больш за 290 артыкулаў, якія прысвечаны беларускай мове, яе гісторыі і сучаснаму стану, гукавому і лексічнаму складу, графіцы і арфаграфіі, марфалогіі і сінтаксісу, слоўнікам і інш.

Падрыхтаванае вядучымі беларускімі мовазнаўцамі выданне раскрывае асноўныя тэрміны і паняцці школьнай праграмы па беларускай мове. Прызначана для студэнтаў, вучняў старшых класаў сярэдніх школ, гімназій, каледжаў і ліцэяў. Можна быць карысна пры падрыхтоўцы да экзаменаў і паступлення ў вышэйшыя навучальныя ўстановы філалагічнага профілю.

Якія структурныя часткі ўваходзяць у анатацыю?

Падрыхтуйце анатацыі на выданні па беларускай мове, з якімі вы пазнаёміліся ў апошні час.

224. Прачытайце прадмову да энцыклапедыі «Беларуская мова» (2017). Раскажыце пра змест і характар гэтага выдання.

Беларуская мова мае асаблівае значэнне ў **жыцці** нашай краіны, яна валодае афіцыйным статусам **дзяржаўнай** мовы, які замацаваны

Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь і Законам «Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь». Менавіта мова адыграла вызначальную ролю ў стаўленні **нацыянальнай** ідэнтычнасці беларусаў, захаванні і развіцці нацыянальнай культуры.

Сёння беларуская мова выкарыстоўваецца ў **штодзённых** кантактах паміж **людзьмі**, сродках масавай інфармацыі, сферы адукацыі, навукі, літаратуры і інш. У адпаведнасці з Кодэксам Рэспублікі Беларусь аб культуры (2016) беларуская мова прызнана **нематэрыяльнай духоўнай каштоўнасцю** (артыкул 69) і адным з найважнейшых фактараў фарміравання нацыянальнага менталітэту (артыкул 2). Паводле Кодэкса Рэспублікі Беларусь аб адукацыі (2011) **дзяржава** гарантуе грамадзянам права выбару навучання і выхавання на беларускай мове і стварае ўмовы для рэалізацыі гэтага права, пры атрыманні агульнай сярэдняй, **прафесійна-тэхнічнай** і вышэйшай адукацыі вывучэнне беларускай мовы ў Рэспубліцы Беларусь з'яўляецца абавязковым (артыкул 90).

Энцыклапедыя «Беларуская мова» адрасуецца найперш школьнікам, абітурыентам і студэнтам, але яна будзе карыснай самаму шырокаму колу зацікаўленых чытачоў, паколькі яе прызначэнне — не толькі прапанаваць інфармацыю навуковага характару, але і **выпрацаваць творчы падыход да асэнсавання моўных з'яў**.

Мовазнаўства ўяўляе **сёння** складаную сістэму, што **аб'ядноўвае** мноства навук, якія ў сукупнасці даюць нам дастаткова поўныя веды пра ўсе аспекты чалавечай мовы.

Тэарэтычныя высновы навукоўцаў **пацвярджаюцца** дастатковай колькасцю моўных фактаў, выбраных пераважна з твораў мастацкай літаратуры. Крыніцай ілюстрацый паслужылі тэксты прызнаных майстроў слова (Я. Коласа, Я. Купалы, М. Багдановіча, У. Караткевіча, В. Быкава, Я. Брыля і інш.).

Аўтарскі калектыў спадзяецца, што энцыклапедыя «Беларуская мова» паспрыяе выхаванню павагі да нацыянальнай мовы, паглыбленню лінгвістычнай падрыхтоўкі чытачоў (*Паводле Д. Дзятко*).

Выпішыце з тэксту складаназалежны, бяззлучнікавы складаны сказы, складаны сказ з рознымі відамі сувязі частак. Зрабіце іх сінтаксічны разбор (гл. Дадатак).

- Растлумачце арфаграмы ў выдзеленых словах.

225. Перакладзіце адзін абзац тэксту (на выбар) на беларускую мову. Назавіце моўныя сродкі арганізацыі навукова-папулярнага тэксту. Чым ён адрозніваецца ад строгага навуковага тэксту?

Лексика — наиболее подвижная, изменчивая часть языка. Она чутко откликается на все изменения во внешней действительности: в материальной и культурной жизни общества. Но значит ли это, что словарь текуч, неустойчив, что темп изменений в нём параллелен темпу общественных перемен?

Если в текстах двухсотлетней давности сопоставить процент непонятных или отличающихся по смыслу слов с процентом слов, значения которых ясны нашим современникам, то понятного в таких текстах больше. А ведь времени прошло немало, и сколько событий свершилось в жизни народа! Как это объяснить?

Дело в том, что язык по своей природе консервативен. Изменение в словаре происходит медленнее, чем изменения в окружающей нас жизни. Такой консерватизм — одно из достоинств языка. Относительная стабильность средств обеспечивает взаимопонимание между поколениями, культурами.

И всё-таки изменения в словаре происходят. Появляется в жизни новое — оно требует нового слова. И наоборот, выходит из употребления слово, если перестаёт существовать то, что оно называло (*Энциклопедический словарь юного филолога*).

226. Прачытайце тэкст. Сфармулюйце яго асноўную думку.

Ці ёсць чалавек, якога б не ўзрушылі^с кўпалы храмаў, ці застаецца хто абыякавым, ступіўшы^с пад скляпенні, дзе з абразоў глядзяць вочы святых праведнікаў?

Наша Беларусь — краіна даўняй і багатай культуры. Тут склаўся самабытны, высокамастацкія традыцыі культывага дойдства. Архітэктара храмаў, як ніводны помнік мастацтва, нясе адбітак духоўнай спадчыны нацыі, сведчыць аб невычэрпным таленце, эстэтычным мысленні народа.

У храмабудайніцтве, якое сінтэзавала архітэктур, жываніс і дэкаратыўна-прыкладное мастацтва^с, народ увасабляе свае лепшыя ідэалы і пачуцці, выяўляе разнастайнасць мастацка-стылістычных асаблівасцей, якія характэрны выключна для Беларусі. У дрэва і цэглу дойдды ўкладалі характар, веліч і непаўторнасць^с

беларускай душы, што надало яскравую адметнасць культурамаму дойдлівству Беларусі.

У новым тысячагоддзі храмы вяртаюць сваю спрадвечную гістарычную і грамадскую сутнасць, аднаўляюць духоўную моц, становяцца^с сапраўднымі цэнтрамі духоўнасці і культуры, уздымаюць людзей над будзённасцю (*Паводле А. Кулагіна*).

Спішыце выдзелены сказ. Зрабіце яго пісьмовы сінтаксічны разбор (гл. Дадатак).

227. Напішыце сачыненне пра сваё дзяцінства і аўтабіяграфію. Параўнайце стыль напісанага вамі сачынення і афіцыйнага дакумента. Назавіце характэрныя рысы кожнага тэксту.

228. Раствлумачце значэнне слоў, якія называюць розныя віды дакументаў.

Абанемент, атэстат, анкета, дыплом, заява, кодэкс, мемарандум, рэзалюцыя, сертыфікат, хадайніцтва.

229. Ці згодны вы з выказваннем Г. М. Малажай, што «фразеалагізмы ствараюць нацыянальнае аблічча мовы»? Падбярыце да наступных рускамоўных фразеалагізмаў беларускія адпаведнікі. Параўнайце граматычную будову беларускіх і рускіх фразеалагізмаў.

Смотреть в оба, нелёгкая принесла, два сапога пара, как ни в чём не бывало, уши прожужжать, в кои веки, пустить по миру, белены объелся, дать маху, плестись в хвосте, у чёрта на куличках, из уст в уста, оказать милость.

Д л я д а в е д к і: давесці да торбы, ліха прынесла (бура прыгнала), у віру на калú (у лясú на верасú), з вуха на вуха, абое рабое (роўны з роўнага цешыцца), вушы праесці, гады ў рады, як нічога ніякага, глядзець на ўсе вочы, воўчага маку (блёкату) наесціся, даць пудла, казу пасвіць, ласку зрабіць.

230. Прачытайце. Ці можна гэты тэкст назваць «Канспект»? Чаму? Сфармулюйце пытанні да тэксту, задайце гэтыя пытанні аднакласнікам.

Канспект (ад лац. *conspetus* — ‘агляд’) — кароткі, сціслы запіс зместу лекцыі, артыкула, прамовы, твора. Канспект — гэта разнавіднасць тэксту, які ствараецца ў выніку перапрацоўкі пэўнай

інфармацыі. Мэта канспектавання — выяўленне, сістэматызацыя і абагульненне найбольш каштоўнай для слухача (чытача) інфармацыі.

Асноўнае правіла канспектавання — зразумець логіку падачы матэрыялу, запісаць істотнае, самае значнае, што неабходна для разумення праблемы. Агульнапрынятыя спосабы канспектавання заключаюцца ў наступным:

1) адбор інфармацыі з улікам яе навізны і значнасці. У выніку адбору змяншаецца аб'ём інфармацыі (шляхам выключэння паўтараў, аднатыпных прыкладаў, аб'яднання фактаў). Даслоўна варта запісаць фармулёўкі азначэнняў, правіл, законаў, асноўныя характарыстыкі, уласцівасці, функцыі прадмета, з'явы, падзеі і інш.;

2) перафармулёўка прачытанага (пачутага) у форме тэзісаў шляхам пераканструявання сказаў, скарачэння слоў, выкарыстання абрэвіятур.

Як падрыхтаваць канспект

1. Уважліва прачытайце тэкст, канспект якога трэба падрыхтаваць.

2. Прачытваючы кожны абзац, выдзяляйце ў ім асноўную думку. Пры гэтым да кожнага абзаца можна задаваць пытанне: *Пра што расказаецца ў гэтай частцы тэксту?*

3. Адказваючы на гэта пытанне, фармулюйце асноўныя палажэнні тэксту.

4. Запішыце асноўныя думкі кожнага абзаца, пацвердзіце іх прыкладамі.

5. Пры канспектаванні тэксту важна захаваць сэнс аўтарскага выказвання.

231. Прачытайце тэкст. Знайдзіце ў ім складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак. Зрабіце іх сінтаксічны разбор. Сфармулюйце ўласныя правілы захавання душэўнага камфорту.

Хочаш быць паспяховым? Пазбягай песімістаў

У старажытнасці існавала адзіная навука, якая вивучала агульныя законы развіцця прыроды, грамадства і чалавечага мыслення, — філасофія. З часам яна перажыла шмат адгалінаванняў, якія афармляліся ў самастойныя дысцыпліны. Ужо ў XX стагоддзі чалавек стаў аб'ектам вивучэння сацыялогіі, этыкі, эстэтыкі, педагогікі, псіхалогіі, біялогіі, фізіялогіі і іншых навук.

Акмеалогія — гэта навука аб законах развіцця чалавека, фізічным, псіхічным, інтэлектуальным, прафесійным самаўдасканаленні і руху наперад. Паводле паводзін, культуры маўлення можна вызначыць характар, тэмперамент, схільнасці і таленты чалавека, можна высветліць, якая прафесія найбольш яму падыходзіць. Асноўная задача акмеалогіі — давесці да росквіту асобу і яе прафесійнае майстэрства ў пэўнай галіне на аснове схільнасцей і таленту, закладзеных прыродай.

Даказана, што чалавек, які пастаянна знаходзіцца ў стане духоўна-інтэлектуальнага напружання, можа пражыць да 120 гадоў, але для гэтага трэба быць актыўным, дзейным, захопленым сваёй любімай справай. Быць чалавекам, які ўмее слухаць, думаць, разважаць, кантактаваць з іншымі, любіць чытаць і абмяркоўваць прачытанае, а таксама не забываецца на пасільныя фізічныя нагрузкі.

Перыядычна мы сутыкаемся з людзьмі, пагружанымі ў змрочныя, дэпрэсіўныя думкі, і «заражаемся» ад іх песімістычным настроем, звычайна пасля кантактавання з такімі псіхалагічнымі «вампірамі» ўзнікае адчуванне, нібы з вас высмакталі ўсе сілы. Як засцерагчы сябе і захаваць душэўны камфорт?

Па-першае, па магчымасці пазбягаць зносін з такімі асобамі, імкнуцца кантактаваць з вясёлымі, аптымістычнымі, жыццярэдаснымі людзьмі. Па-другое, навучыцца кіраваць сваімі эмоцыямі і захоўваць добры настрой. Па-трэцяе, кантактуючы з рознымі людзьмі, пераймаць у іх толькі станоўчае: веды, прыгожыя манеры, прывабныя рысы характару (*З газеты «Звязда»*).

Складзіце канспект тэксту.

Знайдзіце ў тэксце запазычаныя словы, назавіце іх прыметы.

КАНТРОЛЬНЫЯ ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Якія сказы называюцца складанымі сказамі з рознымі відамі сувязі частак?
2. Пeralічыце сродкі сувязі частак у складаных сказах з рознымі відамі сувязі.
3. На якія групы падзяляюцца складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак?
4. Якія знакі прыпынку ставяцца на мяжы частак у складаных сказах з рознымі відамі сувязі?
5. Растлумачце логіку і паслядоўнасць сінтаксічнага разбору складаных сказаў з рознымі відамі сувязі частак.